DEZVOLTAREA SPECIEI ROMANULUI ÎN CADRUL LITERATURII BASARABENE POSTBELICE

Cristina ANTONI, doctorandă
Centrul de Excelență în Economie și Finanțe, Chișinău

Summary. *This article briefly presents the evolution of the novel species in Bassarabian literature from the post-war period. The critical opinion of the of the literary value of the novels that have been edited at this stage is an extreme one - from the optimistic attitude of criticism from the 50s to the denial of everything that was edited before the 1990s. The metamorphoses through which this epic species has passed are very important. The exit from the simplistic schemes of sociology, the influence of the European and American modernist prose lead to the appearance of names of representative novelists who survived the proletcultural period due to the aesthetic and literary qualities of the books.*

Devenind parte a imensului imperiu sovietic, regiunea românească Basarabia a traversat perioade, în accepția criticului Mihai Cimpoi, de „înstrăinare” și „ruptură” de filonul național: „Cultura românească din Basarabia (Moldova de Est) a fost înstrăinată în dublu sens: atât de arealul (paideia) cultural(ă) din care face parte organică: cel mioritic, cel general-românesc, cât și de elementul național fondator” [1]. Deși au existat voci ce au pus în discuție problema existenței unei literaturi din spațiul basarabean[2], vom urmări dezvoltarea în perioada sovietică a speciei genului epic – romanul. Vom pleda pentru confirmarea și valorificarea operelor epice de calitate literară incontestabilă, rezistând schimbărilor ideologice/politice *alias* literare prin care a trecut provincia românească dintre Prut și Nistru.

Fiind cea mai nouă specie a genului epic, naratologii consideră că romanul reprezintă momentul de maturitate al unei literaturi. Din acest punct de vedere ar trebui să abordăm cel puțin două probleme: existența ca atare a speciei romanului în spațiul literar basarabean postbelic și competitivitatea romanelor basarabene din perioada sovietică în cadrul literaturii române.

După cum recunoaște și criticul Mihai Cimpoi în spațiul basarabean, ca și în cel moldovenesc, prozatorii sunt „*povestitori* prin definiție și întreține cultul *povestirii*”, astfel că „romancierii propriu-ziși sunt extremi de puțini, romanul fiind, în spațiul literar al Basarabiei, o adevărată *rara avis* (subl. M.C.)”[3]. Cu totul alte discuții se purtau în perioada sovietică de criticii vremii. Îndepărtat fiind de tradiția bogată

[1] Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Editura Arc, 1996, p. 152.

[2] Ca să ne referim doar la opinia criticului Ion Simuț: „Literatura basarabeană este, pentru mine, oglinda unei drame a conștiinței naționale. Dar este și o dramă a neputinței estetice, a carenței de expresivitate și de universalitate. Din nefericire, literatura basarabeană nu e mai mult decât o literatură regională, cantonată într-un orizont tematic, problematic și stilistic foarte limitat, fără nicio șansă de a intra într-un dialog european peste capul literaturii din România. E condamnată la un regionalism din care, deocamdată, nu are cum să iasă decât vărsându-se în marea literatură română – cea fără granițe. dar e ca și cum se varsă Nistrul în mare: apele lui dulci se pierd în anonimat, nu le mai poți identifica în marea indistinctă și nepăsătoare a apei sărate”, în *Romanul basarabean între Paul Goma și Ion Druță*, postfață la volumul *Literatura din Basarabia. Secolul XX. Roman,* Editurile Știința și Arc, Chișinău, 2004, p.246.

[3] Mihai Cimpoi, *Drumurile întrerupre ale romanului în Basarabia,* pref. vol. *Literatura din Basarabia. Secolul XX. Roman.,* Chișinău, Editurile Știința și Arc, 2004, p. 5.

BDD-A32473 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:58:48 UTC)

de mai bine de un secol, romanul denumit sovietic a apărut, am putea spune, în condiții artificiale de laborator. Înlăturând tot ce a fost acumulat de romancierii occidentali și, totodată, ruși, teoreticienii acestei specii (dar și literaturi) „au fabricat” din mers poetica și rigorile de scriere. Cercetătorii și scriitorii, ghidându-se de directivele partidului comunist, au constituit și au militat preț de șapte decenii pentru o literatură ce urma să exercite în primul rând funcții extraestetice – de propagare a ideologiei politice. M. Gorki, M. Șolohov, C. Fedin, Iu. Cojevnicov și alții au criticat vehement așa-zisul formalism „burghez”, salutând apariția a numeroase romane ce urmăreau linia partidului comunist. La congresele unionale și republicane ale scriitorilor sovietici (reuniți și dirijați de unica organizație recunoscută de puterea statului – cea a uniunilor scriitorilor sovietici) se implementau și se consolidau temeliile literaturii realist-socialiste. Pentru scriitorul sovietic era definitoriu doar realitatea în formă brută – formarea omului nou-comunistul și a societății socialiste, problemele sociale determinând conținutul și forma operei. Astfel puncta romancierul Constantin Fedin în cadrul congresului IV al scriitorilor sovietici (1967) unul din vectorii „poeticii” noii literaturi. Operele deveneau niște cópii fidele ale realității, transpunând o viziune unilaterală și, evident, favorabilă partidului conducător. „În timpul războiului civil, - mărturisea prozatorul Aleksandr Serafimovici, - mai că nu «compuneam». Abia reușeam să cópii după natură…”[1]

În ceea ce privește dezvoltarea romanului din cadrul literaturii sovietice moldovenești, se atestă un interes crescut pentru acest tip de text literar. Cu siguranță, predispoziția criticii și a prozatorilor de la Chișinău pentru genul romanesc a fost propulsată de indicațiile venite de la Moscova. Spre exemplu, în 1963, la Leningrad (acum Sankt-Petersburg) a avut loc conferința internațională privind evoluția romanului, cu participarea teoreticienilor și prozatorilor nu doar din spațiul unional, ci și din Occident. Întrunirea aceasta s-a organizat cu scopul de a legitima în fața țărilor din vest literatura (romanul) sovietică. Dar și ecourile teoriilor și ideilor non-imitative din cadrul valului noului roman francez (Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet etc.) au ajuns să fie discutate – criza romanului occidental, reflectată din ontologia nimicului, a non-semnificării, moartea eroului, precum și rolul romancierului ce redă „nimic altceva decât sunetul pe care îl are tăcerea lumii”[2] etc. Scriitorii sovietici care continuau să fie fideli principiului estetic al *mimesisu*-lui, au reacționat dureros la supoziția dispariției romanului. Scriitorul proletcultist M. Șolohov declara: „Cât mă privește, consider că romanul nu-și poate pune în față problema «a fi sau a nu fi», tot așa cum țăranul nu-și poate pune întrebarea «să semene sau nu»”[3]. Și la Chișinău au existat reacții în acest context. Bunăoară, criticul Vasile Coroban observa că acești scriitori promotori ai noului roman „în dorința lor de a reînnoi arta romanului nu pleacă atât de la realitate, cât de la tehnica scrisului”[4].

Ca un ecou, la Chișinău, în 1966, are loc simpozionul republican cu genericul „Romanul moldovenesc contemporan”, organizat de Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a RSSM, Uniunea scriitorilor din Moldova, Consiliul pentru literatura moldovenească de pe lângă Uniunea scriitorilor din URSS și societatea „Știința”. Participanții, scriitori și critici moldoveni precum și oaspeții de la Moscova, au ajuns la concluzia că, în linii generale, romanul moldovenesc este constituit. Venind din zona nuvelei (în opinia lui Vasile Coroban și Mihai Cimpoi) sau a povestirii (după părerea lui Nicolae Bilețchi), romanul moldovenesc a trebuit să plătească tribut timpului. Criticul Mihai Cimpoi constată, în acest sens, că „tirania schematizării și tipizării face ravagii în primele decenii postbelice, îndrumând scriitorii pe căile infernale ale neadevărului”[5]. Pe lângă toate acestea, prozatorii din această perioadă erau lipsiți de inventarul tehnic romanesc modern. Mijloacele tradiționale de scriere, de multe ori rudimentare, erau ca și cum obligatorii, întru marele scop al literaturii sovietice – culturalizarea maselor cât mai largi ale populației abia alfabetizate.

Criticii și teoreticienii ce s-au ocupat de problema romanului (în ediții monografice: Vasile Coroban „Romanul moldovenesc contemporan. Estetica genului”, ed. a II-a în 1974, Nicolae Bilețchi „Romanul și contemporaneitatea”, 1984, Anatol Gavrilov „Reflecții asupra romanului. Studii critice”, 1984) au discutat pe larg și alte lacune și defecte ale romanului: idealizarea, sterilitatea afectivă, lipsa imaginației, descrieri plate, amorfe, „poetice” etc. „Faptele nude istorice, oricât de adevărate și chiar impresionante nu ar fi (*sic!*) ele nu constituie un roman, dacă le înșirăm pur și simplu cronologic,

[1] *Apud* Nicolae Bilețchi, *Romanul și contemporaneitatea*, Chișinău, Editura Știința, 1984, p. 5.
[2] Liviu Petrescu, *Vârstele romanului*, București, Editura Eminescu, 1992, p.132.
[3] *Apud* Nicolae Bilețchi, op., cit., p.6.
[4] Vasile Coroban, *Romanul moldovenesc contemporan*, ed. II revăzută, Chișinău, EdituraCartea moldovenească, 1974, p.16.
[5] Mihai Cimpoi, *Drumurile...* p.13.

BDD-A32473 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:58:48 UTC)

«înviorându-le» cu anecdote de mică circulație, deseori insipide și triviale, cum se observă în unele romane moldovenești, semnate cu nume de reputație mai mică sau mai mare (A. Lipcan, G. Gheorghiu, G. Madan ș. a.)”, radiografiază clișeele romancierilor moldoveni criticul Vasile Coroban. O altă problemă importantă, dar sinuoasă din punct de vedere politico-ideologic, este cea a limbii textelor literare. Sfidând „tentativa unor lingviști înapoiați în cultură de a orienta limba spre dialect”, autorul monografiei „Romanul moldovenesc contemporan” punea tranșant în discuție acest aspect: „Presupunând înainte de toate anumite norme riguroase, limba literară exclude arbitrarul în lexic, sintaxă și stil. Cunoscând stilurile limbii literare, făurită de clasici, scriitorul va fi în stare să deosebească expresia familiară de noțiunea abstractă, vorba de duh de cuvântul vulgar, poanta spirituală de expresia plată, cuvântul neaoș de neologism. Verva de trivialitate. Clasicii ajută să se distingă nuanța lexicului în context, sinonimia în toată bogăția ei, inversia, dislocarea, ordinea cuvintelor în frază ș.a.m.d. Limba literară ne învață să fim clari, preciși, concișii în scris”[1].

Teoreticienii și criticii operelor romanești din cadrul literaturii moldovenești, pentru a motiva existența și evoluția acestei specii epice, au încercat să le analizeze și din perspectivă diacronică. Diverse cronologii și clasificări ale producției epice, favorizând constituirea romanului moldovenesc, urmăreau să prezinte „evoluția aceasta de la narațiune la analiză psihologică și studiul social […] și în scurta istorie a romanului sovietic moldovenesc”[2]. Astfel, Vasile Coroban descoperă izvoarele prozei sovietice moldovenești în narațiunile „Moș Goriță” de D. Milev și „Râșnița” de I. Canna din anii 1926-1927. Ancorarea totală în tematica ideologică (războiul civil, colectivizarea, viața nouă în colhoz sau suferințele basarabenilor în epoca jugului capitalist românesc), precum și schematismul, lipsa de imaginație, incapacitatea scriitorilor de mânui cuvântul, au diminuat drastic interesul cititorilor din anii '60-'70 pentru aceste narațiuni. Abia după 1950, odată cu apariția sistematică a unor povestiri mari cu o tematică diversă și tehnici narative cu mult mai variate, romanul moldovenesc cunoaște o etapă de evoluție („Zorile” de I. Cutcovețchi, „Dealul viei” și „Urcuș” de Al. Cosmescu, „Cresc etajele” de Em. Bucov, „La Floreni” și „Bujorenii” de L. Barschi, „Se întâlnesc pământurile” de A. Șalari etc.), ce se caracterizează printr-o abordare insolită a temelor, crearea de situații de conflict reliefând un spectru mai larg al trăsăturilor personajelor. Pe lângă aceste reușite, Vasile Coroban observă că scriitorii au tendința de a lustrui o realitate deloc perfectă, cu „ plăsmuiri fade, ale căror conținut dulceag e furnizat de o imaginație săracă”, și cu descrieri „plate, amorfe, «poetice»”[3]. Odată cu publicarea povestirilor și romanului/nuvelei lui Ion Druță „Frunze de dor” (1955), vorbim de o altă etapă de ascensiune în a descrie și nara artistic („Codrii” de I.C.Ciobanu, „Oameni și destine” de A. Șalari, „Tovarășul Vanea” de S. Șleahu, „Lasă vântul să mă bată” de Ana Lupan etc.). Definind romanul (a câta oară!), teoreticianul Vasile Coroban menționa în monografia sa că e „o răscruce de drumuri, spre care pășesc diferiți eroi, iar pentru ca aceștia să aibă individualități conturate, se cere ca autorul să fie în stare a se transpune în viața lor. Pentru aceasta e nevoie de o narațiune și o descriere obiectivă; nu exclusiv lirică sau referativă, sau discursivă, sau în ton popular, ci una universală, care să le cuprindă și să le contopească pe toate potrivit exigențelor genului romanesc”[4]. Cu toate că se adunaseră o colecție impresionantă cantitativ de texte epice, teoreticianul constata că „noi avem încă puține romane în sensul adevărat al cuvântului”[5]. Reputatul critic propunea chiar o rețetă a succesului unui prozator ce ar conține „pe lângă cunoașterea lucrurilor, simțul observației și darul de narator, mai e nevoie de viziune poetică cuprinzătoare, de un stil propriu și de o limbă bogată pentru a scrie un roman într-adevăr valoros”[6].

Totuși, în deceniul șase al secolului trecut, se atestă o revigorare a acestei specii epice. Criticul Mihai Cimpoi menționa într-un articol publicat în 1966 că „asistăm la o înnoire a romanului moldovenesc contemporan: capacitatea de a recepta uriașe zone de viață socială, psihologică, morală”[7]. Afirmația este susținută de un șir de titluri de romane ce au apărut în acea perioadă – „Frunze de dor” și „Balade de câmpie” de Ion Druță, „Povestea cu cocoșul roșu” de Vasile Vasilache, „Singur în fața dragostei” de Aureliu Busuioc, „Zborul lăstunilor” („Zbor frânt”) de Vladimir Beșleagă și „Podurile” de Ion C. Ciobanu. Momentul s-a produs în opinia criticilor din mai multe motive, cert e un lucru – prozatorii

[1] Vasile Coroban, op. cit., p. 137.
[2] Vasile Coroban, op. cit., p. 152.
[3] Vasile Coroban, op. cit., p. 157-158.
[4] Vasile Coroban, op. cit., p. 175.
[5] Vasile Coroban, *ibidem.*
[6] Vasile Coroban, op. cit., p. 7.
[7] Mihai Cimpoi, *Înnoire*, în *Cultura*, 1966, 25 iunie.

BDD-A32473 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:58:48 UTC)

basarabeni au recurs la procedee narative moderne și postmoderne. Criticii epocii explicau saltul calitativ al romanului prin „corelația dintre tradiție și inovație”, așa cum o definea N. Bilețchi, nuanțând apoi că e vorba de „o apropiere a prozatorilor noștri de tezaurul folcloric și de cel al literaturii clasice, apropiere nu de suprafață, ci pornind din interiorul laboratorului de creație”[1]. Cu siguranță, procesul de modernizare a viziunii romanești și a tehnicilor de narare nu putea fi oprit prin cenzură și directive. Textele literare, în mare parte, descriau o lume mai mult sau mai puțin reală, palpabilă – obiectivul numărul unu al literaturii socialist-realiste. Se recurgea din partea criticii la niște explicații eronate sau, cel puțin, necredibile. Bunăoară, în monografia sa N. Bilețchi expune o teorie privind apariția personajului romanului așa-zis „sucit”: „Personajele liniare, destinul cărora îl poți ghici chiar din primele pagini, nu-i mai satisfac acum pe scriitorii noștri. Cunoștința cu eroii folclorului Păcală și Tândală, care întruchipează două fețe ale aceleași realități, familiarizarea cu personajele complexe din capodoperele literaturii clasice a predispus prozatorii să apeleze la oameni întrucâtva enigmatici”[2]. Nicio idee despre influența literaturii universale (americană, engleză, franceză etc.) din acea perioadă, la care totuși, de bine de rău, erau conectați scriitorii.

Ca și oricare alt domeniu de activitate, în perioada sovietică se considera că literatura este într-o continuă evoluție. Se vehicula teoria că scriitorii cu fiece carte nouă se autodepășeau și se perfecționau. Cercetătorul Anatol Gavrilov, în studiul întitulat „S-a rupt al timpurilor legământ” cu subtitlul mult mai explicit „Sau despre continuitatea evoluției prozei moldovenești”, observă că orice perioadă a procesului literar, pe de o parte, preia anumite tendințe, realizări ale scriitorilor din trecut și, pe de altă parte, reușește să traseze alte căi de sondare a realității și noi instrumente de zugrăvire a personajelor, conflictelor pentru tinerii scriitori. Astfel, procesul literar este interpretat de criticul Gavrilov ca un „fenomen literar în complexitatea lui reală, ca un proces contradictoriu și totodată unitar, în care se realizează o continuitate, anumite legități ale vieții și cunoașterii artistice”[3]. Această perspectivă obiectivă demonstra rătăcirile unor comentatori care îmbrățișează fie o abordare schematică, entuziastă, optimistă a procesului literar, fie cea nihilistă, pesimistă. De fapt, acest studiu este un răspuns dat scriitorului Vladimir Beșleagă care a redeschis subiectul calității textelor epice din perioada deceniilor șapte și opt al secolului trecut în articolul „Proza moldovenească și contemporaneitatea”. Radiografiind romanele editate în acest răstimp, Vladimir Beșleagă menționa că prozatorii au renunțat în parte sau totalmente la tematica contemporană. În opinia autorului semnele caracteristice ale unor texte romanești din perioada anilor '70 ar fi „o plictiseală de moarte, un climat de provincialism, de cenușiu, neglijarea bunelor tradiții naționale, lipsa de abordare a conflictelor și problemelor majore ale vieții, procedeul dominant fiind reportajul, trecutul, amintirile ca sursă de creație, factografia, verbozitatea, devalorizarea cuvântului, interminabilele dialoguri întinse peste toate limitele”[4]. Pe lângă aceste neajunsuri, scriitorul Vladimir Beșleagă impută colegilor săi că apelează doar la tehnici și procedee literare comune, depășite, ce știrbește și din expresivitatea limbii literare. Atitudinea pesimistă a comentatorului culminează cu afirmațiile: „literatură avem multă, dar vai, nu prea… artistică. Mai mult proză-stenogramă: roman-stenogramă, nuvelă-stenogramă etc.”[5], „prozatorii noștri au devenit niște ilustratori a unor teze generale, niște imitatori ai propriilor scrieri anterioare, niște autoepigoni…”[6] În aceste condiții, critica literară, în opinia lui Vladimir Beșleagă, poartă vina sa – trece cu vederea sau nu susține încercările prozatorilor de abordare artistică insolită a unor teme cu adevărat importante. Această abordare prea puțin optimistă a lui Vladimir Beșleagă în opinia criticului Anatol Gavrilov „ne oferă în locul schemei progresului total pe cea a regresului total”[7].

Nu putem nega că anii '60, cu perioada „dezghețului” hrușciovist, au catalizat experimentările narative ale prozatorilor moldoveni, aducând cele mai rezistente estetic texte epice de mari întinderi. Fluxul memoriei și al conștiinței în romanele lui Vladimir Beșleagă, limbajul parabolic și multiperspectivismul în proza lui Vasile Vasilache, ironia și autoironia, deplasarea acțiunii în mediul intelectual, citadin în romanele lui Aureliu Busuioc, Serafim Saka etc. De fapt, după cum menționa și Grigore Chiper: „Tot ce s-a realizat mai important și mai inovator în materie de proză din toată perioada sovietică au fost anii '60”[8]. Și în textele epice editate în anii '70-'80 se realizează salturi calitative. Spre

[1] Nicolae Bilețchi, op. cit., p. 178.
[2] Nicolae Bilețchi, *ibidem*.
[3] Anatol Gavrilov, *Reflecții asupra romanului. Studii critice*, Chișinău, Editura Literatura artistică, 1984, p. 97.
[4] Vladimir Beșleagă, *Proza moldovenească și contemporaneitatea*, în *Suflul vieții*, Chișinău, Editura Literatura artistică, 1981, p. 49
[5] Vladimir Beșleagă, op. cit., p. 72.
[6] Vladimir Beșleagă, op. cit., p. 49.
[7] Anatol Gavrilov, op. cit., p. 96.
[8] Grigore Chiper, *Proza scurtă între diletantism și profesionalism*, pref. vol. *Literatura din Basarabia. Secolul XX. Proză scurtă*,

BDD-A32473 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:58:48 UTC)

exemplu, eroul în proza deceniului al șaptelea „era zugrăvit în plan psihologic, fiind scos din acțiune, sau era prezentat în acțiune, dar apsihologic”, pe când în romanele apărute în deceniul următor personajul este prezentat „ca un om al acțiunii și al reflecției”[1].

Startul s-a dat. Deși în deceniile șapte și opt s-a revenit la un control strict din partea cenzurii la tot ce se scria și publica, deși cărțile mai multor scriitorii din așa-zisa generație 60-istă au fost puse la index, deși scriitorii au fost nevoiți să recurgă la „anonimatul cultural” (Mihai Cimpoi), totuși reacția chimică de generare a literaturii de calitate nu a putut fi oprită. Ceea ce constituie un patrimoniu al literaturii interriverane din perioada sovietică include titluri de romane ce sunt valoroase și importante nu doar din punct de vedere estetic și literar, ci și al eticii scriitoricești. Ion Druță, George Meniuc, Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc, Serafim Saka sunt nume de prozatori pentru care, în acea perioadă, cel puțin, conta mai mult adevărul și personalitatea lor de scriitori. Firea de artist s-a împletit armonios cu cea de cetățean.

Chișinău, Editurile Știința și Arc, 2004, p. 18.

[1] Anatol Gavrilov, op. cit., pp. 100-101.

BDD-A32473 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:58:48 UTC)